

Usmena povijest: svakodnevnica djetinjstva 1950-ih i 1960-ih na Grobniku u u gradu Rijeci

Zoretić, Korina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:591044>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

KORINA ZORETIĆ

USMENA POVIJEST: SVAKODNEVICA DJETINJSTVA
1950-IH I 1960-IH NA GROBNIKU I U GRADU RIJECI

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2020.

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za povijest

KORINA ZORETIĆ

USMENA POVIJEST: SVAKODNEVICA DJETINJSTVA
1950-IH I 1960-IH NA GROBNIKU I U GRADU RIJECI

DIPLOMSKI RAD

MENTOR: prof. dr. sc. Darko Dukovski, redoviti profesor

STUDENTICA: Korina Zoretić

NAZIV STUDIJA: Sveučilišni diplomski studij povijesti i engleskog jezika i književnosti

JMBAG: 0009075227

Rijeka, rujan 2020.

Sadržaj:

SAŽETAK	1
1. Uvod.....	2
2. Politička i društvena podloga '50-ih i '60-ih na Grobniku i u Rijeci	6
3. Djetinjstvo u obitelji i zajednici	10
4. Društvo i igra	21
5. Aktivnosti, zabava i slobodno vrijeme.....	28
6. Škola i van-nastavni sadržaji	33
7. Vanjski utjecaji politike i Crkve	37
8. Analiza i usporedba.....	41
9. Zaključak.....	44
10. Literatura.....	46

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se povijesti djetinjstva na područjima grada Rijeke i na Grobniku u riječkom zaleđu tijekom 1950-ih i 1960-ih godina. Rad se temelji na intervjuima te sagledava cjelokupnost dječje svakodnevice – od odrastanja u obitelji i zajednici, preko škole i slobodnog vremena, do prijateljstava i vanjskih utjecaja politike i Crkve. Kroz rad se daje usporedba ruralnog i gradskog okružja odrastanja te se utvrđuje kako su, barem u slučaju ispitanika, djeca na selu imala više obaveza, no čini se da je to okruženje bilo slobodnije po pitanju vjere i politike te djeca s problemima u tim sferama tih godina nisu bila svjesna.

Ključne riječi: povijest djetinjstva, socijalna povijest, povijest svakodnevice, Rijeka, Grobnik/Grobnišćina

1. Uvod

Rad se bavi svakodnevicom i društvenim ozračjem djece '50-ih i '60-ih godina 20. stoljeća na prostoru Grobnika u zaleđu Rijeke te samog grada Rijeke. Temelji se na usporedbi seoskog, ruralnog okruženja Grobnika te gradskog okruženja Rijeke. Rad se bavi i promjenama u svakodnevicu u razdoblju od dva desetljeća. Objedinjuju se različiti elementi iz dječjeg života, poput obitelji, društva, igre, škole, pa i drugih odgojnih utjecaja poput političkog ozračja, ekonomskih prilika ili Crkve.

Naposljetku, cilj rada je približiti se prikazu stvarnog dječjeg života u gradskom i seoskom okruženju Rijeke i Grobnika. Također se nastoji izdvojiti čimbenike koji bi ukazali na sličnosti i razlike između djetinjstva na selu i gradu kako bi se prikazalo djetinjstvo i jedne i druge sredine.

Rad se temelji prvenstveno na osamnaest intervju s devet osoba koje su odrastale na području Grobnika te devet osoba koje su odrastale na području Rijeke. Informacije dane kroz intervju u ovom radu korištene su s potpunom suglasnošću ispitanika. Kroz sadržaj, sagledat će se metodologija korištena tijekom intervjua kao dio usmene historije, općenita situacija u Jugoslaviji '50-ih i '60-ih godina 20. stoljeća te će se u taj kontekst postaviti ispovijesti ispitanika kako bi se napravio i kontrast između odrastanja u ruralnoj i odrastanja u urbanoj sredini toga vremena. U ovom radu korištena je literatura koja se bavi tematikom Druge Jugoslavije, Rijekom, Grobnikom te društvenom poviješću ovih prostora.

Ključna problematika ove tematike je činjenica da se u hrvatskoj historiografiji vrlo malo bavi svakodnevicom, a pogotovo svakodnevicom djece koja je većinom neistražena, pogotovo na mikrorazini pojedinih urbanih i ruralnih sredina kao što je to situacija u ovom istraživanju.¹

¹ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Zagreb - Pula: Srednja Europa. Str. 9.

Dodatni problem metodike istraživanja usmenom predajom je problem verifikacije snimljenog i zabilježenog ukoliko su neki sitni detalji u pitanju. Jedini način verifikacije pojedinih izjava ispitanika bilo je uspoređivanje samih intervjua među sobom. Upravo zato, u nekim aspektima, kako bi se dala čim zaokruženija priča, bilo bi potrebno dodatno proširiti istraživanje kako bi se konkretizirali pojedini podaci po njihovoj učestalosti.

Primarna metodologija korištena u ovome radu je ona usmene predaje i intervjua. Kako postoje živi svjedoci vremena, sudionici su intervjuirani prema zadanim kriterijima. Naime, intervjui su provedeni među sudionicima koji su rođeni između 1947. do 1961. godine koji su zapravo time i odrastali 1950-ih i 1960-ih. Dodatan zahtjev je, naravno, bio da su ti ljudi djetinjstvo većinski proveli na području ili Rijeke ili Grobnika (barem od 1. ili 2. godine života) kako bi im doživljaj djetinjstva što jasnije očitao generalniji dojam djetinjstva u Rijeci ili na Grobniku.

Prema odrednici istraživanja, ovaj rad se nalazi u domeni *oral history*, usmene povijesti koju Mirjana Gross karakterizira kao onu koja se najviše „dotiče i socijalne i kulturne historije te one svakodnevice“, s naglaskom na „mikrohistoriju i iskustva 'malih' ljudi.“ Ono što Mirjana Gross također napominje su neke od kritika oralne historije koje će se kasnije spominjati i među nedostacima i ovoga rada, a to je činjenica da su intervjui ispitanika uvijek pristrani te je takva historija podložna tome da bude „puna praznina, proizvoljna i neistina čak i kada [ispitanici] svjesno ne lažu.“²

Na koncu, analizirano je 18 djetinjstava, 9 iz Rijeke, i 9 s Grobnika. U istraživanju je sudjelovalo 10 žena, 5 iz Rijeke i 5 s Grobnika te 8 muškaraca, 4 iz Rijeke i 4 s Grobnika. Djetinjstva na Grobniku prema ispitanicima R. Z. (1960.), V. J. (1949.), Z. J. (1951.), S. D. (1961.), T. B. (1956.), I. J. (1956.), D. P. (1954.), R. Č. (1954.) i D. Č. (1948.), te u gradu Rijeci

² Gross, M. (2006). O historiografiji posljednjih trideset godina. *Časopis za suvremenu povijest*, 38(2), 583-609. Str. 596.-597.

prema ispitanicima M. Č. (1949.), V. Č. (1954.), J. C. (1947.), I. B. (1954.), M. Š. (1953.), V. K. (1954.), N. K. (1948.), L.J. K. (1959.) i S. T. (1956.).³

Intervjui su obavljeni na temelju tematskog popisa pitanja, tj. smjernica, neformalnom metodom razgovora kako bi se dobilo što opsežnije i životopisnije informacije. Svi ispitanici su pristali na snimanje razgovora te korištenje informacija danih tijekom intervjuu u ovome radu. Za potrebe pisanja rada, izrađeni su transkripti.

Intervjui su uglavnom trajali između 30 i 60 minuta. Tematski popis pitanja podijeljen je na etape ranog djetinjstva, obitelji, društva, igara i igračaka, škole, slobodnog vremena, odjeće i potrošnje, politike i Crkve kako bi se dobio potpuni pregled odrastanja i okoline samog odrastanja. Ispitanici su kroz ove teme vođeni pitanjima i komentarima ispitivača.

Ključni problemi ove metodologije mogu se razaznati kao oni pronalaska ispitanika točno zadane pozadine koja bi odgovarala samoj temi, problemi razgovornih, neformalnih intervjuu gdje se događalo da bi ispitanici skretali s teme ili u nekim pitanjima bili suviše suzdržani te im se trebalo postavljati potpitanja koja bi ih navela na neku vrstu odgovora. Problem potpitanja ponekad se može pojaviti i kao oblik sugestije toga što bi odgovor mogao biti što može navesti ispitanike na određenu vrstu odgovora umjesto njihovih samih stajališta i doživljaja.

Drugi nedostatak ovog istraživanja vezan je uz samu temu ovoga rada koja je kao povijest djetinjstva kako je već prije spomenuto, relativno neistražena. Dodatno je neistražen sam period i lokalizacija teme te se većina navoda ispitanika ne može nužno verificirati konkretnim sekundarnim ili primarnim izvorima već se može tek konkretizirati podudarnosti s izjavama drugih ispitanika. Također, kod ispitanika nije isključena subjektivnost ni utjecaj vremena i ostalih povijesnih, političkih i društvenih promjena koje su se dogodile od perioda njihova

³ Detaljnije informacije o mjestu odrastanja i spolu nalaze se na popisu ispitanika na str. 46.

djetinjstva do danas na njihova stajališta i sjećanja koja su se mogla oblikovati na drugačiji način pukim odmakom od doba i okoline u kojima su svoja djetinjstva proživljavali.

Kako i sama ispitanica, S. D., navodi na djetinjstvo se rado gleda s određenom „nostalgijom“ i svi se „rado vrnjaju va mladost“⁴ te samim time se može činiti kako je većina ispitanika imala veoma idiličnu, bogatu i zaokruženu sliku djetinjstva.

⁴ S. D. (1961.)

2. Politička i društvena podloga '50-ih i '60-ih na Grobniku i u Rijeci

U prvim godinama rođenja ispitanika, potkraj 1940-ih godina, od 1947. do 1950., područje Rijeke i Grobnika bilo je dijelom Jugoslavije koja je prolazila kroz razdoblje nacionalizacije i proces uvođenja socijalističkog sustava. Rijeka i Grobnik su pretežito bili partizanski krajevi, sudeći i prema iskazima ispitanika kojima su većina obitelji na neki način bili dio Narodnooslobodilačke borbe. Država je u ovim procesima podređena radničkoj klasi, bratstvu i jedinstvu, iako je po svim podacima pretežito bila, kao i sama Komunistička partija Hrvatske seljačka, što doista dolazi do izražaja na selu gdje se sve obitelji othranjuju na vlastitim vrtovima i životinjama, no ista situacija se nalazi i na rubnim dijelovima grada Rijeke.⁵

Nakon Drugog svjetskog rata, i Rijeka i Grobnišćina bile su zahvaćene stradavanjima stanovništva i devastacijom imovine. Dijelovi Rijeke, i Sušaka, kao tad odvojenog grada, bili su razrušeni.⁶ Procjenjuje se kako je pak na Grobniku stradalo preko 900 ljudi tijekom Drugoga svjetskoga rata, što je značajan broj ako je prijeratna procjena stanovništva oko 10000.⁷

Administrativna podjela Rijeke i Grobnišćine nakon rata ustrojena je tako da na području Rijeke zapravo još uvijek postoje dva grada – Rijeka i Sušak te se oni spajaju tek 1947. uz nastanak triju zasebnih lokalnih jedinica: Centar, Zamet i Sušak, dok je Općina Rijeka formalno nastala tek 1962. godine. U usporedbi s Grobnikom, Rijeka je poslije rata, prema popisu iz 1948. brojila 68352 stanovnika.⁸ Administrativno, Grobnišćina u poslijeratnom periodu je podijeljena na tri uprave: Cernik-Čavle, Grobnik i Jelenje, a potom se kasnije i pripajaju Rijeci,

⁵ Goldstein, I. (2008). *Hrvatska 1918.-2008.* Zagreb: EPH Liber. Str. 418.-419.

⁶ Klen, D. (1988). *Povijest Rijeke.* Rijeka: Skupština općine Rijeka. Str. 391.

⁷ Lukanić, S. (1996). Od Grobničke gospoštije preko grobničkih općina i mjesnih zajednica do suvremenih općina na Grobnišćini. *Grobnički zbornik 4.* Rijeka: Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine, 117-125. Str. 124.

⁸ Žic, I. (2007). *A Short History of the City of Rijeka.* Rijeka: Adamić. Str. 170.

te se time zapravo formira šest mjesnih zajednica: Cernik-Čavle, Grobnik, Jelenje, Svilno, Pašac i Orehovica.⁹

Kako se vidi iz broja žrtava, Grobnik je aktivno sudjelovao u narodnooslobodilačkom ratu te kako kaže jedna od ispitanica, S. D., „Grobnišćina j vavik bila partizanski kraj.“¹⁰ Ovo se uglavnom pripisuje njenom položaju, koji je kao zaleđe Rijeke bio mjesto križanja svih vojski.¹¹ Ova se činjenica i dabas osjeti kod nekih od ispitanika čije su obitelji stradale u ratu.¹² No, i pored toga, prema većini ispitanika, čini se kako je postotak stvarnih članova Komunističke partije bio puno manji no što se čini, a zanimanja za politiku u njihovim obiteljima i okolini pretežito nije ni bilo.

Populacija Rijeke i zaleđa u poslijeratnim godinama je nešto pala, no već do '50-ih je u usponu.¹³ Na Grobnišćini se ovaj pad tumači kao pad u broju ljudi koji su se još vraćali iz zarobljeništva i s ratišta.¹⁴ Na Grobniku ispitanici posebice naglašavaju kako su norma i dalje uglavnom bile obitelji s više djece, dok je u Rijeci naglašen porast doseljenika i ljudi koji su dolazili raditi u industriji ili kao „vojna lica“ te su i dobivali državne stanove. Većina kasnije socijalističke izgradnje i masovnog naseljavanja u gradu ipak kreće tek kasnijih 1960-ih ili tek u 1970-ima.

1950-e na području cijele Jugoslavije ne označavaju jednak gospodarski rast kao u zapadnim zemljama, tako da se živi u oskudici, ponekad čak i hrane.¹⁵ O čemu svjedoče i komentari ispitanika poput „Bog daj bilo ča za jist.“¹⁶ Na Grobniku je, prema osvrtima ispitanika, većina

⁹ Lukanić (1996), Str. 124.

¹⁰ S. D. (1961.)

¹¹ Kovačić, I. (1981). *Grobnština u radničkom pokretu i revoluciji*. Rijeka: Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara - Rijeka. Str. 366.

¹² D. Č. (1948.), S. T. (1956.)

¹³ DZS. (2005) *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857–2001*. Zagreb.

¹⁴ Strčić, P. (1996). Grobnišćina posljednjih dana Drugoga svjetskoga rata. *Grobnički zbornik 4*. Rijeka: Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine, 31-47. Str. 31.

¹⁵ Duda, I. (2005). *U potrazi za blagostanjem*. Zagreb: Srednja Europa. Str. 39.

¹⁶ R. Z. (1960.)

kućanstava imala vrtove i domaće životinje te su si na taj način sami priskrblivali osnovne potrepštine. Ipak, u većini obitelji je radio samo otac, čak i u gradu.

Ipak, ove godine označavaju obnovu i porast industrije u Rijeci, s rastom Jugolinije, rafinerije nafte te obnovom riječke luke.¹⁷ Svakako, ovo je popraćeno postupno većim rastom i većim izgradnjama u Rijeci i okolici koje doprinijele širenju grada od 1960-ih nadalje te smještanjem brojnih poduzeća u centar grada.¹⁸

Ovo se nije dogodilo bez odjeka na stanovništvo. Procesi nacionalizacije i deprivatizacije osjetili su se među građanstvom, kako navode neki od ispitanika, jednome, I. B., je stan u Starom gradu u Rijeci nacionaliziran te su tako dok je još bio jako mali završili na Belvederu dobivajući novi stan. Otac J. C. je bio vlasnik dvaju dućana koja je nacionalizacijom izgubio te su tako krenule financijske teškoće.¹⁹ Ispitanici kojima je netko u obitelji bio privatnik poput V. J., Z. J., R. Z. te S. D. osjetili su poteškoće u tome što je obitelj uvijek ovisila o opstanku posla koji je bio kod kuće te se strahovalo da se takav posao ne izgubi.

Društvena sfera egzistencije stanovništva, pa tako i ispitanika, obilježena je navedenih godina sporim koracima prema zapadnom potrošačkom društvu pa tako nije bilo ni televizora ni automobila, a kupovina jednog ili drugog bila je doživljaj za cijelo susjedstvo.²⁰ I. B. navodi kako je dobitak „Fiće“ na lutriji u njegovoj obitelji bilo veselje za cijelo njegovo društvo kada bi ih njihov rođak znao provozati, dok M. Č. navodi kako se cijelo susjedstvo skupljalo u njegovom stanu kada je njegova majka uspjela nabaviti televizor među prvima u ulici. M. Č. također nije jedini koji naglašava ovaj susjedski ritual.

¹⁷ Žic (2007), Str. 170-171.

¹⁸ Žic (2007), Str. 175-176.

¹⁹ J. C. (1947.)

²⁰ Duda, I. (2005.) Str. 64. Str. 103.

Ispitanici navode kako je vjera bila poprilično važna u njihovim obiteljima, o čemu će biti više riječi kasnije, usprkos tome što je vjera potiskivana. U svim obiteljima slavio se i Božić iako on od 1948. nije imao status službenog praznika pa je to slavlje nekada bilo odgađano za nakon posla i radnog dana kada je padao u tjednu.²¹

Ono što je, uz školu i roditelje, idejno trebalo u socijalističkoj Jugoslaviji biti jedan od stupova odgoja djece u „socijalističkom duhu“, bio je Savez pionira koji je nastao 1942. godine.²² Sudeći prema izjavama ispitanika, doduše, osim inicijalnog prihvata, djeci ova organizacija nije bila od pretjeranog značenja, niti je na neki poseban način doprinosila njihovom odgoju. Jedino što su se napamet znale pjesmice koje su pjevane na priredbama. Ispitanici se eventualno sjećaju one kasnije, Omladinske zbog Omladinskih domova i klubova koji su mjestimično pružali nekakvo mjesto za druženje i povremene praktične edukacije te iz primjera I. B., Omladinskog doma na Belvederu, recimo učili voziti bicikl djecu koja nisu posjedovala bicikle, a imali su čak i *go-kart* što je, naravno, djeci bilo zanimljivo.²³

²¹ Radelić, Z. (2006). Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.. Zagreb: Školska knjiga. Str. 121.

²² Duda, I. (2015). Str 27., Str 41.

²³ I. B. (1954.)

3. Djetinjstvo u obitelji i zajednici

Kroz intervju, na pitanja o samim porodima i brizi o dojenčadi, čini se kako se ona više mijenjala utjecajem vremena ili boljim imovinskim statusom, no ne samim okruženjem i mjestom odrastanja. Naravno, svakako je bilo puno lakši stanovnicima grada bio dolazak do rodilišta nego onima iz Dražica i okolnih mjesta na Grobniku. Ipak i stanovnici Orehovice su bili blizu, tek Kačjakom udaljeni od rodilišta na Sušaku, gdje se išlo pješke.

Naime, svakako su grad i staro rodilište ili rodilište na Sušaku bili bliže ljudima u gradu, no prema J. C., kasnih '40-ih djeca u gradu su isto rađana kod kuće, tj. u stanu, uz prisustvo babica iz susjedstva koje su zvane „po potrebi“, no njoj je „babica zakasnila“ kako se porod odvijao brzo.²⁴ Naime, ona nije ni jedina kojoj se to dogodilo, V. Č. ima sličnu priču, iako mu je ranije brat, 1949., rođen u bolnici, on je rođen kod kuće uz „slučajno“ prisustvo susjede koja je donijela toplog vina njegovoj majci.²⁵ Na drugom kraju grada, na Brajdi, 1948. godine, N. K. s druge strane, svjedoči kako je ona ipak rođena u Riječkom rodilištu.²⁶

Na Grobniku je u Dražicama 1950-ih i 1960. postojala „Tilda baba“, babica koja je obavljala većinu poroda te se ispitanici sjećaju da je ona bila školovana u tome za razliku od onih koje su babice bile prije, koje su uglavnom samo same bile višerodkinje.²⁷ S druge strane, 1961. na Krenovcu na Grobniku, bliže Čavlima, S. D. priča kako je njena generacija pretežito rođena u bolnici, „onda se već šlo va bolnicu, ili z buson ili j neki pejal ki j imel auto, baš moja generacija uglavnon va bolnici, nis čula da j neki doma.“²⁸ I u Dražicama je 1950-ih postojalo slučajeva gdje su djeca rađana u bolnici, no to se djelomično može objasniti navodima I. J. kako je on rođen u bolnici i bio jedina s obzirom na to da njegova mama nije mogla podnijeti trudnoću

²⁴ J. C. (1947.)

²⁵ V. Č. (1954.)

²⁶ N. K. (1948.)

²⁷ R. Z. (1960.), Z. J. (1951.)

²⁸ S. D. (1961.)

te je on jedini ostao živ.²⁹ D. Č. sa Svilna priča kako je on jedini od devetero živo-rođene djece u njegovoj obitelji koji je rođen u bolnici, iako ne zna zašto točno je on jedini, sedmi u nizu, rođen u bolnici. Dodatno, naglašava kako se doma „rađalo onda više.“³⁰ T. B. svjedoči kako su na Orehovici djeca 1950 - ih rađana u bolnici te su mame „išle pješke u rodilište“ po Kačjaku, što je omogućavalo relativno brz put do Sušačke bolnice i te su tako pješke, djeca rađana u bolnici, „nego kako, morali su, ki ih je pital.“³¹

I na selu i u gradu, ispitanici potvrđuju kako se pazilo o postnatalnoj brizi za djecu, naime, i na Grobniku se je išlo u bolnicu čak i kod kućnih poroda ako su postojale nekakve komplikacije koje babica nije mogla riješiti.

O maloj djeci su se uglavnom brinule obitelji, čak i u gradu, pa čak i u obiteljima ispitanika koji su ocijenili da nisu svakodnevno ili učestalo održavali kontakt s dijelovima obitelji koja nije živjela u istom kućanstvu. Po sjećanjima ispitanika, tu brigu su vodile ili majke ili bake i djedovi ukoliko su majke radile ili morale nešto obavljati. Z. J. i V. J. imaju dodatnu opservaciju na tretman vanbračne djece, koja su od strane okoline tretirana drugačije zbog toga što „nisu imela oca“ te Z. J. navodi kako se zbog cijele situacije uvijek osjećao kao „trinajsto prase“, tj. nepoželjno.³²

Naglašeno je kako su u većim obiteljima, pa tako i u društvu, starija djeca uvijek pazila na mlađu te je to bila norma kojom se ophodilo i na selu i u gradu iako ispitanici priznaju kako to nije uvijek najbolje funkcioniralo. D. Č. govori, „Je, je. Čuj, pazila. Ah. Puno j to reć. Stariji su čuvali mlađu dicu, ja konkretno nisan čuval aš su samo dva mlađi od mene, ali stariji su, i mene su isto čuvali. Ovd, na oku san ja nastradal kako su me lipo čuvali.“³³ Lj. K. i njena

²⁹ I. J. (1956.)

³⁰ D. Č. (1948.)

³¹ T. B. (1956.)

³² Z. J. (1951.), V. J. (1949.)

³³ D. Č. (1948.)

sestra su u gradu bile zadužene paziti na mlađu braću, no „Moj mlađi brat je sa 4 godine išao na Trsat gledati Branka Bevandu, on je vozio motore, to je bilo na Trsatu i on dolazi doma mami, mama ga tražila, on joj samo govori 'bio sam gledat Banku Bevandu', nije ni govorit još znao. A i mama ja bila jako zauzeta, gledala je i to, ali bi nas pustila vani na ulicu i odjedanput jednog od nas nema. Nisu se bojali toliko, nisu imali... A mi smo bile i starije sestre pa smo trebale čuvat, stariji su čuvali. Ali mi smo se isto zaigrale i imale svoje pa tko bi pazio cijelo vrijeme na njih.“³⁴

Upravo u ovim pričama se i očitava dječja sloboda koju su naglasile i M. Š. iz Rijeke i D. P. s Grobnika kao primarnu stvar koja je bila važna za razvitak i njihove znatiželje i samostalnosti.³⁵ Mlađa djeca priznaju kako su ih zbilja starija djeca ili starija braća ili sestre pazila i vodila sa sobom, pa se tako S. D. sjeća kako joj je mama prigovarala jer bježi s bratovim prijateljima, „A ja san se pentrala i po stablih i skakala priko tog ognja na Petrovu i sa smrdela onako. Bižala san z njimi na kalići gori, oni su se kupali, bilo j pet kalićih i još su sad.“³⁶

Zanimljivo, više je ženskih ispitanika koji naglašavaju kako je postojala neka razlika u raspodjeli zadataka u obitelji ili pravila između muške i ženske djece. Muški ispitanici su uglavnom rekli kako „pu nas toga ni baš bilo“³⁷, dok su ispitanice naglasile kako su njihovi zadaci uglavnom bili vezani uz majku, baku ili čuvanje mlađe djece.³⁸ Ispitanice također naglašavaju kako je ova razlika postala najvidljivija u adolescentskoj dobi kada su vrijedila drugačija pravila za izlaske. Ovo je nešto što naglašavaju i sestre koje su bile starije sestre u obitelji, M. Š. se sjeća kako se njoj uvijek govorilo kako je ona „starija i pametnija“ te se nju više kontroliralo nego njezinu mlađu sestru, a s istim problemom se susretala i D. P. koja tvrdi kako su se oko nje uvijek „lomila koplja“, a njena mlađa sestra je ipak imala opuštenija

³⁴ Lj. K. (1959.)

³⁵ D. P. (1954.), M. Š. (1953.)

³⁶ S. D. (1961.)

³⁷ R. Z. (1960.), Z. J. (1951.)

³⁸ S. D. (1961.), V. J. (1949.), J. C. (1947.), Lj. K. (1959.)

pravila.³⁹ Istu priču potvrđuje i S. D., koja je od troje kćeri u njenoj obitelji bila najstarija.⁴⁰ Ovdje možemo zaključiti kako je to ipak jedna od univerzalnih doživljaja odrastanja.

S druge strane, po svjedočenju N. K., ona ipak naglašava u prvom planu „ženska prava“ te ističe kako je jedna od pozitivnijih odrednica njenog odgoja bilo to što njen otac nikad nije stavljao njenog brata ispred nje same, nego su imali iste obaveze, zadatke i pravila. N. K. doduše, također spominje kako je diferencijacije muške i ženske djece ipak bilo u njenoj okolini i društvu.⁴¹ V. K. spominje kako se razlika između muške i ženske djece u njenoj okolini osjetila uglavnom kod ljudi koji su došli iz drugih krajeva, „Ali baš, bili su jedni Dalmatinci, nismo se s njima družili jer su imali jednog sina, i kod njih su uvijek bila muška djeca, to a ženska djeca ništa. Kod nas toga nije bilo.“⁴² R. Z. navodi kako se na Grobniku razlika osjetila tek kasnije, „mularija, ko odrasli, su više zihajali ko dečki, a ženske bile doma. Muški su klatili više.“⁴³

Zanimljivo je i to što djeca na selu već uče dosta o brizi o poslu ili u vrtu ili putem zanata koji su se obavljali kod kuće – poput „tišjarije“ obitelji Z. J., V. J. i R. Z. ili mesnice S. D. gdje se puno pomaže, dok u gradu takvih poslova nema pa djeca nemaju takve radne obveze. Na Svilnom su djeca bila ta koja su uglavnom bila zadužena ići u grad i prodavati što bi se nabralo da zarade i priskrbe nešto i obitelji, „A ja san odvavek volel soldi i to j nikako bil kod, nič si zaradil. Pa staro železo, pa kuš, pelin pu Hartere zdolu smo šli prodavat pa bi mat rekla kupi ripe ili ča.“⁴⁴

U gradu se spominje učenje kuhanja ili čišćenja od mame i drugih obaveza u kući, kako M. Š. svjedoči o djetinjstvu na Krimeji s mamom s Grobnika, „stalno smo morale čistit, mama nas je

³⁹ M. Š. (1953.), D. P. (1956.)

⁴⁰ S. D. (1961.)

⁴¹ N. K. (1948.)

⁴² V. K. (1954.)

⁴³ R. Z. (1960.)

⁴⁴ D. Č. (1948.)

ko prava Grobničanka nas tjerala uvijek da čistimo i kad bi mi počele čistiti, ona bi ck- na kafe. Svaku subotu umjesto igranja.⁴⁵ No, u gradu se puno više spominju i djeca s ključevima oko vrata koja zapravo nisu bila prepuštena nekim obavezama, već samima sebi.⁴⁶ S. T. tako dodaje kako bi mu mama u termosici ostavila ručak, a on bi nosio ključić oko vrata.⁴⁷

Između ostalog, kod skrbi o djeci, dolazi i do spomena vrtića, no naravno u gradu. Na selu vrtića nije bilo te je puno češći slučaj bio da se ili živjelo u istoj kući sa bakom i djedom ili nekim drugim članovima obitelji koji su također vodili brigu ili bi djeca jednostavno se družila s drugom u selu, gdje je i dolazilo do toga da su stariji pazili na mlađe. No, u gradu nekolicina ispitanika je pohađala vrtić, M. Š. čak naglašava i kako je ona išla u vrtić iako mama nije radila s usputnim komentaram toga kako je danas teško dobiti vrtić čak i za zaposlene roditelje; „I ja sam išla u vrtić, i naša mama nije radila, zamisli u to vrijeme.“⁴⁸ M. Š. je pohađala talijanski vrtić na Mlaci, isti onaj koji je pohađao i S. T. kojega bi mama u vrtiću ostavljala kada bi išla na posao i pokupila kada bi se vraćala s posla dok je radila kao medicinska sestra na Željezničkom kolodvoru.⁴⁹ No, oni su također i jedini koji su išli u vrtiće jer, kako je prije spomenuto, majke nisu radile, a ni u gradu nije bilo previše izbora za vrtić. Ispitanici u ovim godinama spominju talijanski vrtić na Mlaci gdje je bilo i dosta Talijana, jedan vrtić u centru grada te jedan na Vežici.

Ispitanici uglavnom nisu rođeni u velikim užim obiteljima, osim D. Č. koji je odrastao uz osmero braće i sestara, iduće najveće obitelji broje četvero djece, one S. D. i Lj. K., što je više nego današnji prosjek, no i dalje je naglašeno kako su u okruženjima postojale mnogobrojnije obitelji. Ovo se pretežito očitava na selu, gdje su veće obitelji i veći broj školskih odjeljenja

⁴⁵ M. Š. (1953.)

⁴⁶ I. B. (1954.), S. T. (1956.)

⁴⁷ S. T. (1956.)

⁴⁸ M. Š. (1953.), S. T. (1956.)

⁴⁹ S. T. (1956.)

svako s po 40-ak djece bili norma, a u gradu se to očitava uglavnom među „doseljenicima“ iz seoskih krajeva.

Neke obitelji ispitanika u gradu su ocijenjene kao velike po širim obiteljima, majčinoj ili očevoj braći i sestrama, no s njima se ili održavao kontakt ili nije kako su se neki i odselili.⁵⁰ Održavanje kontakta s obitelji je nekako bilo bitnije na Grobniku, gdje se svaku nedjelju redovno nakon mise spremilo i išlo u posjet obitelji ili bi onda dolazila u posjet. Ili se, najčešće, čak i živjelo s obitelji te bi stariji članovi bili oni koje se najviše slušalo i najviše poštivalo.

Dvoje ispitanika govori o upečatljivim posjetima na Pašac koji su uglavnom bili na tjednoj bazi te se posjećivalo starije članove obitelji koji su već bili i bolesni i trebalo im je pomoći.⁵¹ Također, na Grobniku je većina imala članove obitelji koji su bili udaljeni tek nekoliko kuća ili ulica te se s njima lakše održavao i svakodnevni kontakt, dok se takav kontakt u gradu održavao povremeno, ponekad autobusima ili trolejbusom, a najčešće pješke. S. T. navodi kako je jedna od stvari koje se najbolje sjeća to što se uvijek pješačilo.⁵² Tako je i N. K. uz Rječinu pješačila s bratom i majkom na Grobnik te joj je u sjećanju ostalo kako posjećuje gospođu u Jelenju koja je radila divne papuče.⁵³ Te, „Marije Božine“ i njenih papuča od, najčešće kamionske, gume za „potplat“ i robe dobro se sjećaju i na Grobniku.⁵⁴

I. B. priča „svaku sedmicu se išlo gore, oni su bili stariji ljudi i onda je mater otišla gore da im pomogne, nedjeljom se uglavnom išlo gore“, o posjetima svojoj noni na Strmicu na Trsat. U gradu je naglašen i suživot sa sustanarima u zgradama, iako u slučaju I. B., on naglašava kako njegova majka svakodnevne kave i tračeve nikad nije voljela.⁵⁵

⁵⁰ Z. J. (1951.), V. J. (1949.), (V. Č. 1954.)

⁵¹ S. D. (1961.), R. Z. (1960.)

⁵² S. T. (1956.)

⁵³ N. K. (1948.)

⁵⁴ I. J. (1956.)

⁵⁵ I. B. (1954.)

J. C. priča o zanimljivoj situaciji u življenju u zgradi gdje su bili „svi za sve“ i „rod bez roda“, naime, uglavnom u rodu po priženjenim stranama obitelji vlasnika zgrade te su tamo dobri sustanarski odnosi bili veoma bitni.⁵⁶ Ta kuća je bila poznata kao takozvana Kauzlarićeva kuća na Šetalištu 13. divizije, projektirana od strane Kazimira Ostrogovića koji je kasnije obnašao brojne funkcije u Zagrebu.⁵⁷

Za razliku od majke I. B., S. T., priča kako su „imali vrt pa su često dolazili ljudi i družilo se. Radio se nije baš slušao, nije bilo televizije pa se stalno dolazilo kod drugih. Ljudi bi došli s posla oko 2, 3, presvukli se i išli kod nekoga i tako svaki dan.“⁵⁸

Dobri sustanarski odnosi bili su veoma bitni u gradu te se u nekoliko navrata pojavljuju priče kako je bilo veoma važno održavati te kontakte te su čak i cijele zgrade zajedno dočekivale Nove godine u predvorjima.⁵⁹ Ipak, ima i negativnijih priča, gdje Lj. K. govori o susjedima kojima je naizgled smetalo što su oni kao obitelj s četvoro djece iz Bosne došli u zgradu gdje su morali dijeliti WC sa susjednim stanom te nisu imali pretjeranog razumijevanja za djecu ili red u vezi korištenja zajedničkog WC-a.⁶⁰

Na selu je bila bitna šira seoska zajednica, „pomagali su judi puno jedan drugomu, kad se j ča delalo, onda su judi hodili delat“ i organizirale su se večeri društvenih igri, domina i tombole gdje je sudjelovalo cijelo selo, „po pedestal“ ljudi. „Imeli su puno tih svojih okupljanj pa bi mi ko dica po noći šli slušat ih, a oni bi nas videli pa bi onda povedali sakakove štorije da nas prestraše, joj ča j to bilo priko polja se vrnut doma onda.“⁶¹

⁵⁶ J. C. (1947.)

⁵⁷ <https://www.rijeka.hr/mjesni-odbori/pecine/zanimljivosti/graditelji-pecina-od-kraja-19-prve-polovice-20-st/> (pristup 29.08.2020.)

⁵⁸ S. T. (1956.)

⁵⁹ N. K. (1948.), Lj. K. (1959.)

⁶⁰ Lj. K. (1959.)

⁶¹ R. Z. (1960.)

Na prvom mjestu je svuda bilo poštovanje u odnosu prema roditeljima i starijima, na selu se obvezno moralo i pozdravljati na cesti, „Da slučajno j ki stariji rekal da nisi rekal boh biš dobil ćepu doma. Kad se j šlo v Riku se j isto sih pozdravljalo na cesti aš nismo bili naučni.“⁶² I. J. nadodaje i kako „Jako smo on put poštivali stariji od sebe, jako puno poštivali. Ja san se vozil z biciklon, zaustavila me suseda ili sused, „biš mi šal po kruh va dom?“ Ja san rekal da bin, ali on mi j za nagradu dal ili narančicu ili dva ti bonbona, ali smo ih poštivali jako.“⁶³

Odnos roditelja prema djeci se uvelike zasnovao na poštovanju i disciplini u svim slučajevima, kako na selu, tako i u gradu, ali u principu nije bilo suviše prijateljskih odnosa od povjerenja s roditeljima prema svim ispitanicima, a to je pogotovo naglašeno kada ih se pitalo ako su ikad razgovarali s roditeljima o promjenama u pubertetu te nekakvim privatnijim detaljima o prijateljima ili samima sebi. Gotovo svaki ispitanik je naglasio kako nešto kao što je to današnja svijest o pubertetu i adolescenciji, nije postojalo, niti su čak znali za te riječi. „Ni bilo nikakove maše“ po riječima T. B.⁶⁴ Iako kod nekih ispitanika se očitava da je neke vrste bunta bilo, ili problema s izlascima što se očituje kod većine, V. J. je čak imala i bend čija prva pjesma je zapravo govorila o tome kako se „stari“ previše upliću u njihove živote, a S. T. se sjeća pobune djevojaka u njegovoj školi koje bi dolazile u najlonkama ili s ružem u školu pa bi ih se poslalo direktoru ili ravnatelju.⁶⁵

N. K. govori o tome kako je nju njezina majka pripremala za promjene koje će nastupiti no nije tu bilo pretjeranog razgovora, već je uvijek imala veći osjećaj naredbe.⁶⁶ D. P. ipak s druge strane govori kako su njeni roditelji bili otvorenijeg pristupa, pravila su se znala i morala poštivati, inače „ćepa“, no uvijek je mogla računati na njihovu podršku ukoliko je bila potrebna

⁶² R. Z. (1960.)

⁶³ I. J. (1956.)

⁶⁴ T. B. (1956.)

⁶⁵ V. J. (1949.), S. T. (1956.)

⁶⁶ N. K. (1948.)

s bilo kojim problemom.⁶⁷ Argumentaciju u prilog ovome ima i I. J., koji govori kako je odnos s djecom u pubertetskim ili adolescentskim godinama dosta ovisio od obitelji do obitelji, te su neke jednostavno bile „zapućenije“ ili „puritanski nastrojenije“ i imale stroža pravila iako ih, naravno, ništa od toga ne čini lošijim ljudima.⁶⁸

Kako je prije spomenuto iz intervjua s R. Z., djevojkama se više toga branilo u kasnijoj dobi nego dečkima, pa tako i V. J. daje primjer kako se sjeća da „se zgubila va Jagarovcu. To me jedna divojka z Dražic je bila. Ona j imela mladića i to kako j to bilo va to vrime, ona se ni s njim smela nalaziti, i onda j ona kao mene će čuvati, zimala, i šla j s manun va šetnju i onda se va Jagarovcu dogovorila z njim i onda j pozabila na mene va neki trenuci, ne znan kakovi su bili aš san bila premala da shvatim, ali ja san šla pohajati i pala j noć i ja san se našla va nikakovon škuron i ja san valda šla daje i daje i daje i od straha san mučala i šćućurila san se va jednon grmu i da su me bili našli.“⁶⁹

Prije-spomenuta „ćepa“ kao odgojna metoda, čini se dosta čestom među ispitanicima te se čini kako se zapravo i primjenjivala u nekim izvanrednim situacijama kada bi se nešto osobito pogriješilo. Ipak postoje i obitelji gdje se takve metode nisu koristile te se primjerice R. Č. čak ne sjeća ni pretjerano povišenih tonova.⁷⁰ Obvezna šiba kao dar za svetog Nikolu, ili „Mikulu“ na Grobniku, uz nešto slatkiša, ili najčešće, voća, također je nešto što ispitanici spominju kao kaznu u slučaju prijestupa. V. J., doduše opisuje i drugu metodu, kada bi napravila neki „dišpet“, „A majka, zajedno očistila listi od graničice od lipe i da će me po riti. A najviše san se nje bala. A i šibe od Mikule su se tako delale doma. To j bilo normalno. Ni da su teli nautiti, neće, nego to j bilo dio tega. To j bilo po nogami ili tako, normalan roditelj neće nautiti.“⁷¹

⁶⁷ D. P. (1954.)

⁶⁸ I. J. (1956.)

⁶⁹ V. J. (1949.)

⁷⁰ R. Č. (1954.)

⁷¹ V. J. (1949.)

Kućna pravila su bila jasna. Djeca su i na selu i gradu u većini slučajeva učena nekim obavezama po kući prije nego što im je bila dozvoljena igra. No, igra nije bila dozvoljena neograničeno, već uglavnom do mraka. Na Grobniku je to bilo poznato i kao „kad dođe Zdravo Marija“. Svi ispitanici navode uglavnom kako je primarna metoda dolaska kući nakon igre bila odgovor na roditeljske pozive, gdje bi se naravno, uvijek molilo „još malo, još malo“. S. T. se izričito sjeća kada mu je za jednu Novu godinu bilo dozvoljeno ostati vani do 11, pola noći, naravno na mjestu gdje su ga mogli vidjeti iz kuće.⁷²

Većina ispitanika kao najveći autoritet u kući navodi oca, ili čak nekog starijeg člana obitelji koji je bio dio kućanstva. Najčešće je to okarakterizirano na način da se očeva riječ morala poštivati bez pogovora, dok se s majkom ipak opuštenije moglo postupati. Tako čak postoje i primjeri gdje su majke ipak djeci dozvoljavale više nego očevi. D. Č tako govori „Kad je otac rekao, bil je amen. A mat, ko mat, mat ni mjerilo aš mama. Al kad san ja bil mići, nonić je bil zakon.“⁷³

Ipak, s druge strane se također naglašava bitna uloga majke kao one koja je zapravo održavala kućanstvo, vodila primarnu brigu oko djece i kuće. S time je i jasna podjela uloga u samim obiteljima gdje su se i dalje očitavale jasne muške i ženske sfere kako je već prije bilo spomenuto te se ovdje ne očitava neka jasna razlika između sela i grada već su iskazi ispitanika više-manje ujednačeni.

Ono što je svakako naglašeno je aktivna uloga djeteta u kućanstvu, kao što je već prije spomenuto, u pomaganju u kući i van kuće, bez obzira na to kako je muško-ženska podjela poslova funkcionirala. Mi smo si sudjelovali. Recimo ti si bil mići kad bi drva došla, jer su se svi ljudi više-manje grijali na drva. Ono što je bilo bitno je da „Ti si isto delal. Dobil si miću

⁷² S. T. (1956.)

⁷³ D. Č. (1948.)

neku cjepanicu, nosil si ju, pa si se učil da pomažeš. Znači od rane, od rane mladosti se učil da roditeljima, ti moraš u stvari trebaš pomagat.“⁷⁴

⁷⁴ T. B. (1956.)

4. Društvo i igra

Veoma bitna razlika između sela i grada u ovom slučaju je veličina društva, iako je zajedničko to što su ta društva pretežito uvijek nekako preklapala se u sferi susjedstva i škole pa je društvo iz susjedstva uglavnom bilo i društvo iz škole. I na selu i u gradu pretežito se igralo vani, u kući su djeca ostajala jedino ako je bilo hladno.

Na Grobniku je ovdje naglašeno kako se jako često skupljalo cijelo selo te su svi bili na okupu. „Ogromne su bile klape. Ali, bilo j određeno... Dobri su bili i inače ovako, ali selo j bilo kompaktnije. Znalo se j tuć selo protiv sela i tako.“⁷⁵ U gradu su te „klape“ bile manje, „pet-šest“, neka društva su bila i veća navode neki.⁷⁶ M. Š. govori i o tome kako se uglavnom igrala i provodila vrijeme s dvije-tri prijateljice, a ne u većim društvima, dok D. P. na Orehovici naglašava kako nije bilo ženske djece u njenoj okolini njenog uzrasta, već samo dečki tako da se družila ili povremeno s njima, ili većinom s psom i drugim životinjama koje su imali po livadama i šumama kako je to naučila od svog oca.⁷⁷

J. C. priča o „punom balkonu glava“ kako su se djeca iz zgrade igrala na ulici, na selu to nije bio slučaj kako nije bilo automobila i bilo je pregršt livada i površina na kojima su se djeca mogla bezbrižno igrati.⁷⁸ I. B., doduše navodi kako je igra na ulici bez nadzora bila česta i na Belvederu kako je to tada bio relativno neizgrađen i porazan kraj te su u susjedstvu postojala tek dva automobila te su djeca bila poznata kao „djeca s ključem oko vrata“ kako su sami na sebe pazili dok roditelja nije bilo.⁷⁹

Igra bez nadzora česta je bila i kod S. T. kako sam govori kako je Turnić tada imao dosta livada na mjestima gdje su danas zgrade, osim tipičnih igri koje će se spomenuti kasnije, S. T.

⁷⁵ R. Z. (1960.)

⁷⁶ V. Č. (1954.), M. Č. (1949.)

⁷⁷ M. Š. (1953.)

⁷⁸ J. C. (1947.)

⁷⁹ I. B. (1954.)

naglašava kako je „Glavna fora je bila da bi bio avion koji poleti s Grobnika i baca letke, tako su znali kad bi dolazio neki cirkus i tako, obavezno dva-tri dana, onda bi mi trčali po tom polju, skupljali letke, pa je bilo za neki događaj, dolazi neki brod, pa bacaju letke. Jedan-dvaput-triput mjesečno, na 200-300 metara bi letio i kroz prozor bacao rukom letke.“⁸⁰

U gradu, ispitanici također naglašavaju kako su jednodnevni školski izleti na Škurinje ili Drenovu ili pak obiteljske posjete krajevima gdje su ipak postojale livade bili dosta česti. Neki navode i čestu nastavnu na otvorenom i skupljanje raznog lišća.⁸¹ Iz toga proizlazi da se na neki način pokušalo osigurati i to da djeca iz grada dobiju više od igre na ulici i asfaltu, iako djeca nisu bila ograničena ni igrom na asfaltu.

U Rijeci nije postojalo puno parkova, ispitanici navode park na mjestu Robne kuće Ri kao predivan park te je on čak u sjećanju i djece s Grobnika koja nisu imala toliko prilika odlaziti u grad. Osim njega, spominje se park na Belvederu, park kod Hrvatskog narodnog kazališta te park koji je jedno vrijeme postojao na Školjiću. No djecu u gradu su ipak više veselili „pjacali“ gdje se moglo igrati graničara i slične igre. Na jedan takav u Starom gradu, dolazio je i lunapark gdje bi djeca provodila čim više vremena bi mogla, no i koliko bi ograničene financijske priloge mogle dozvoliti.⁸² Na zapadnoj strani grada, u park na Mlaci djecu nisu puštali, već su im govorili kako tamo ima „manijaka“.⁸³ Kod djece koja su živjela u još neizgrađenim dijelovima grada poput Turnića ili Krimeje i Vežice, bilo je i pregršt livada i prostora za igru.

Igre koje su djeca igrala se uglavnom svode na isto – svi najčešće navode lovice, skrivača, graničara, kauboje i Indijance kao glavne igre, uz janjinu, preskakanje jedini drugih, koju su

⁸⁰ S. T. (1956.)

⁸¹ V. K. (1954.), S. T. (1956.)

⁸² I. B. (1954.), Lj. K. (1959.)

⁸³ M. Š. (1953.)

uglavnom igrali dječaci ili penjeve ili peščićanje, bacanje kamenčića, koje su uglavnom igrale djevočice. Navodi se 'došla majka s kolodvora', 'gnjila jaja', pa i igranje špigulama.

Postoje i neke koje bi i sami izmišljali poput kazališnih predstava koje je priređivala V. J. ili škole koju je za manju djecu organizirala S. D. I. J. naglašava kako „Nikad nismo bili ono da smo sideli, vavik je nič moralo bit.“⁸⁴ Ispitanici su u više navrata naglašavali kako su djeca bila veoma kreativna s igrom te su stalno nalazila nove načine zabave jer druge nije ni bilo. Igre rata ili partizana i Nijemaca nisu bile toliko popularne osim u društvu I. B. gdje je problem bio u tome što „nitko Nijemac nije htio bit.“⁸⁵

Čini se, također, da je djeci u gradu igra bila ograničena jedino komunalnim čuvarima, „gvardijanima“, ili policijom kako V. Č. priča o parku na Školjiću u kojem je bilo zabranjeno gaziti po travi te kada bi gvardijan došao bi igra bila prekinuta navlačenjem za uho i vođenjem kući majci kako bi platila kaznu.⁸⁶ I. B. također priča o tome kako bi ih policija prekinula u igri rata s puškama napravljenim od grana u parku na Belvederu te dovela pred zgradu roditeljima sa upozorenjem „evo vam djece, kako vi vodite računa o njima ovako“, bilo je i „pendrekom po guzici.“⁸⁷

Ispitanice u gradu navode takozvane „Spomenare“ koje su radili, a još ih zovu i „Tajna“. Ta igra se sastojala od toga da se nađe razbijeno staklo i slaže preko papirića u boji ili cvijeća i lijepi zajedno te se onda zakapa u zemlju. Navodna poanta u „Tajni“ je da nitko to ne smije znat, no svejedno su djeca to jedna drugom pokazivala i iskapala.⁸⁸ I također je trebalo biti kao spomenar na dragu osobu ako je dobiveno od nekog drugog, prema N. K., „Mislim da se ide kopat, da bi se toga našlo...“⁸⁹ Osim spomenara, ispitanice su pretežito navodile i igre

⁸⁴ I. J. (1956.)

⁸⁵ I. B. (1954.)

⁸⁶ M. Č. (1949.)

⁸⁷ I. B. (1954.)

⁸⁸ N. K. (1948.), M. Š. (1953.), V. K. (1954.)

⁸⁹ N. K. (1948.)

preskakanja špaga ili konopa ili, malo kasnije, lastika. Nezaobilazan je bio i cip-cop te navode kako je toga bilo iscrtanog na svakom uglu. V. J. se na Grobniku sjeća i starinskih brojalice kojima bi roditelji i stariji učili djecu.⁹⁰

R. Č. naglašava kako su se oni uvijek igrali grupno, „Vavik smo bili va grupami, ali pazi, to smo se vavik grupirali tako večer malo kad bi se zaškurilo, po letu, skrivača. I onda su ti ki su bili malo stariji zimali manje. Vavik smo mi manji bili z starijimi i oni su pazili na nas.“⁹¹ Tu je onda opet naglašena briga starijih oko manjih, što se pojavljuje i u prije spomenutoj školi S. D. gdje je ona zapravo pokupila mlađe djevojčice u selu i njih poučavala.⁹² D. P. također govori kako je njena sestra bila ta koja je imala veće društvo te kako je njeno društvo izbjegavalo mlađe djevojčice iz sela s kojima je ona na kraju provodila vrijeme.⁹³

D. Č. navodi i kako su dječачke igre njegove mladosti bile poprilično i rizične. Tako govori, „Tu j jedna jama, tamo smo špag vezali i pušćali se i sad ako fulaš, odeš doli va jamu na kamenji i tu je to bilo, ki more to preletet je jak. Bili smo napol divlji.“ Također spominje i kako nije bilo strano da ih treba „spašavati“, „mi smo ti imeli neke šibe i onda bi tukli po autih, mislin sporo su šli, ali jedanput, bile su te šibe vezane za ruku i onda mi se zakačila za auto i povukla me i bila j ta jedan ženska ka me j zadnji čas povukla nazad. Bilo j tu tih nesrić, ja sam stvarno bil, baš me j čuvalo.“⁹⁴

Igračaka u principu nije bilo ni na selu ni u gradu u izobilju. Na selu su djeca bila prepuštena izradi vlastitih igračaka od drva, eventualno bi se zakucali čavli na komad drva pa bi to služilo kao autić, a cure su dobivale ostatke tekstila te su ga šivale i punile kako bi izrađivale lutkice.⁹⁵

Osim toga, igralo se vođenja obruča sa starim kolima⁹⁶, ili se uzelo stare komade lima ili nečeg

⁹⁰ V. J. (1949.)

⁹¹ R. Č. (1954.)

⁹² S. D. (1961.)

⁹³ D. P. (1954.)

⁹⁴ D. Č. (1948.)

⁹⁵ R. Z. (1960.), Z. J. (1951.), V. J. (1949.), S. D. (1961.)

⁹⁶ I. J. (1956.)

sličnog i spuštalo niz brežuljke.⁹⁷ Društvo D. Č. na Svilnom je čak izradilo i svoje romobile, „pa onda s timi romobilimi, sami napravili, a čavla ni bilo, to se se lulalo.“⁹⁸

U gradu nije bilo igračaka, dobilo bi se nešto ili od imućnijih članova obitelji⁹⁹ ili preko tvrtki za Djeda Mraza¹⁰⁰ ili eventualno za svetog Nikolu ili rođendane, iako su se i tad uglavnom dobivale potrepštine i kakvo voće, najčešće naranče ili bi nešto napravili sami kao što su to bile puške od grana i slično.¹⁰¹ Ipak postojale su kasnih '50-ih te posebno 1960-ih neke trgovine u Rijeci gdje se moglo nabaviti igračke, iako je to većinom bilo za one imućnije – „stara Nama, Jugoplastika, i da, Bazar. Bazar je bio otraga kod Continentala, jedan, a jedan dole kako je bila željezarija na Korzu, kako je Filodrammatica.“¹⁰² No nije bilo neke široke ponude, u „staroj Nami“ bio je upečatljiv „vlakić kojeg bi sva djeca dolazila gledati“, a primjerice „oni koji su imali malo više love, svi iste pištolje bi imali“ jer je postojala samo jedna vrsta.“ Oni koji nisu imali „love“, naravno, koristili su grane.¹⁰³

Djeca koja su i imala neke modernije lutke ili igračke su uglavnom to dobile odzvana od obitelji koja je živjela u inozemstvu ili pomoraca. S. T. navodi kako je od jednog člana obitelji dobio i željeznicu i policijski autić iz Japana; „To je moj stari čak uzimao, pa su oni na željeznici tamo dok je radio, igrali bi se s tim. Zatvorili bi kancelariju, zamračili sve i pustili bi taj policijski auto da zuji, ne.“ S. T. od igračaka još izdvaja i Mehanotehniku koja je proizvodila setove za izradu modela i sličnih stvari. No, i njegovo društvo se oslanjalo i na kreativnije načine pribavljanja igračaka, „pa smo radili nekakve tvrđave, pa smo radili od kartona nekakve kuće

⁹⁷ T. B. (1956.)

⁹⁸ D. Č. (1948.)

⁹⁹ I. B. (1954.), S. T. (1956.), N. K. (1948.)

¹⁰⁰ M. Č. (1949.)

¹⁰¹ V. Č. (1954.), J. C. (1947.)

¹⁰² V. Č. (1954.)

¹⁰³ I. B. (1954.)

pa se tamo skrivali, pa smo radili od kartone avione pa smo to vukli sa konopcem smo vukli pa je to kao letjelo.“¹⁰⁴

Kod mlađih ispitanika, čini se ipak kako je '60-ih više igračaka bilo, pogotovo lutaka među djevojčicama, D. P. se tako sjeća kako je ona svoje lutke uvijek „transformirala“, uređivala, šišala i šivala im haljinice.¹⁰⁵ T. B. se sjeća lutaka koje su prvo bile „gumene. Poslije su bile iz Jugoplastike neke lutke. Ali ne tako lijepe i cifraste recimo kao što su danas Barbie. Toga sigurno nije bilo.“¹⁰⁶ S druge, strane, mrvicu ranije, N. K. se sjeća susjede koja je znala crtati te bi joj ona „lutkice“ crtala i potom po šablوني crtala i odjeću koja se mogla pričvrstiti za takvu lutku.¹⁰⁷

Najveći problem predstavljali su stariji ljudi koji nisu bili oduševljeni dječjom igrom oko zgrada ili kuća i u gradu i na selu, tu su djeca imala znala imati i svoje vrste osvete. Tako je na selu postojao gospodin, „bala ako j šla njemu, pozdravi, odmah pod sikiru. A bal baš ni ni bilo. Tako da j to bila katastrofa, ono dica... ne da ga nisu volela, nisu, mrzela su ga doslovno.“¹⁰⁸ A u gradu, „pa ti upadne lopta tamo kod prozor, a imali su uvijek otvoreno, nisi mogao razbit, ali ti je ovaj svu izrezanu loptu bacio natrag kroz prozor. A tamo je bilo po pruzi mačaka zgaženih, pa njima tu krepanu mačku njima na bračni krevet. Nama se zamjerit, joj ne.“¹⁰⁹ No, ipak, čini se da su ipak većinom ovo bili izolirani slučajevi te većini ljudi djeca nisu predstavljala neku smetnju, pogotovo, kako to objašnjava N. K., iz razloga što je i dalje kućni red postojao i nije da su djeca ostajala do kasno vani i pravila probleme, osim, naravno, onih koji su možda bili vragolastiji.¹¹⁰

¹⁰⁴ S. T. (1956.)

¹⁰⁵ D. P. (1954.)

¹⁰⁶ T. B. (1956.)

¹⁰⁷ N. K. (1948.)

¹⁰⁸ R. Z. (1960.)

¹⁰⁹ M. Č. (1949.)

¹¹⁰ N. K. (1948.)

Jedino do čega se, s druge strane na selu stvarno držalo bilo je to da se ne unište nečiji vrtovi ili voćnjaci. Kako D. Č. navodi, „Po cesti smo igrali graničara, auti ni bilo, i nogomet smo po cesti igrali aš ravnica ni bilo. Bilo j, ali ne daj bože da te ćapa čije je.“¹¹¹ T. B. se sjeća i „Čovjek je stvarno se bavio vrtlarstvom i ovaj, ako bi bala pala dole, bi mularija šli zet. Onda je bilo ki put da nan ne da balu, jer bimo mu slomili ča va vrtu, tr znaš već to kako gre.“¹¹² S druge strane, M. Š. ima i suprotan primjer jedne žene „koja nije imala djece, muž i žena, imali su prekrasan vrt i jagode i onda bi svu djecu iz tog kvarta bi zvala na jagode i sok.“¹¹³

¹¹¹ D. Č. (1948.)

¹¹² T. B. (1956.)

¹¹³ M. Š. (1953.)

5. Aktivnosti, zabava i slobodno vrijeme

U kasnijim, ranim adolescentskim, godinama, glavne zanimacije su bile ili kino ili kakve društvene igre ili izlasci već u dosta ranoj dobi. Od društvenih igara spominju se karte, Čovječe ne ljuti se, šah i slično. Među muškom populacijom na Grobniku bile su popularne i boće.

Na selu je bilo organizirano kino – „Bilo j jedno vrime sredu i nediju kino, onda j bilo sobotu i nediju, a onda samo nediju.“ Ono je bilo masovno posjećeno kao jedan od rijetkih oblika zabave kako nije bilo ni televizora, ali „ni saki put finilo aš je pucal film pa j znalo bit 'Nema kauboja, nema kauboja!' i gotovo. I kraj filma nisi nikad videl.“¹¹⁴ I. J. govori i kako se nekada trebalo snalaziti da bi se uopće došlo do kina jer „On put ni bilo soldi preveć. Mama j vavik pazila da kruh kupi i da ima drugi dan ča za jist, a ti ju pitaš da ima ča za kino. A, neboga, otkidala j, ali saki put ti ni mogla dat. Pa smo se snalazili na drugi načini. Bila j tu oštarija jedna, onda j kuglana. Onda smo šli mi nastavjat čuni da bi zaslužili i onda smo šli va kino.“¹¹⁵

Između ostalog, naglašeno je i kako su Dražice bile dosta dobrostojeći i bogati kraj te su time i imale mogućnost ponuditi sadržaj gdje bi djeca bilo kojeg uzrasta ili odrasli mogli otići. Osim kina, tu je bila i kuglana, pa veliki park s autićima na pedale, a u domu se održavalo i Sjelo 18 gdje su nastupali brojni pjevači.¹¹⁶ Autića na pedale se sjeća i R. Z., „postojal je park kadi j današnji market. Tamo j bil parkić, bile su i pezaljke... i bili su i autići na pedale. Da, tu san ja bil glavni gazda aš smo bivali tamo.“¹¹⁷ Popularan je bio i šah, karte, domino te stolni tenis u čitaonici za koji je čak postojala i lista čekanja.¹¹⁸ Za one koji su voljeli čitati, uglavnom su se kasnije nabavljali pisani i crtani romani, ali moglo se vrlo jednostavno nabaviti i sve knjige ako je netko imao interesa za to. R. Z. navodi kako se ipak nije previše čitalo u ranoj dobi, dosta

¹¹⁴ R. Z. (1960.)

¹¹⁵ I. J. (1956.)

¹¹⁶ I. B. (1956.), R. Z. (1960.)

¹¹⁷ R. Z. (1960.)

¹¹⁸ Z. J. (1951.)

ljudi je bilo i nepismeno u selu, čak je njegov *nonić* bio jedini u selu koji je uopće imao pretplatu ne neke novine, u ovom slučaju na Novi list jer drugih lokalnijih nije ni bilo. No, uvijek bi se tu našlo društvo u „tišjariji“ koji bi potom isti taj Novi list dolazili čitati.¹¹⁹

Po „oštarijama“ su uglavnom dečki, curama se branilo, krenuli ići oko petnaeste godine. A tada se kretalo i na plesnjake koji su se održavali, kako u Dražicama, tako i na Čavlima, te se I. J. sjeća punog Grobničkog polja mladih koji bi se pješke vraćali, a „niki kanta, niki tuli, niki j plakal, niki j se grlil, niki se j bušal, al to ti j bilo krcato.“¹²⁰

U gradu je muška populacija kretala na plesnjake dosta rano. V. Č. priča o tome kako je već u 5. razredu bježao na plesnjake pa ga je mama „tukla od plesnjaka do doma“, dok M. Č. govori kako su postojale organizirane zabave u mjesnim odborima za mlade već od 6. i 7. razreda pa na dalje na kojima se slušalo muziku, a moglo se čak nabaviti i alkohol, koji se mogao kupiti iako se uglavnom uzimao bez plaćanja. Ipak većina ispitanika, i na selu i u gradu, navodi kako su izlasci na plesnjake uglavnom počinjali dolaskom u srednjoškolske godine, neki mrvicu ranije, neki kasnije.

J. C. navodi kako su zabave čak bile organizirane u školama i omladinskim klubovima te su bile otvorene za svih¹²¹. I. B. navodi i brojne aktivnosti koje su se mogle raditi pri omladinskom klubu na Belvederu koji je čak imao i karting.¹²²

Aktualni su bili i odlasci na more, na primjerice, Gradsko kupalište, „to smo išli tamo u kupaćima i to si morao trčat ko budala, to je peklo onaj, asfalt. Po cijeli dan smo bili.“, a te kupaće su se šivale od starih, radnih „flajdi“.¹²³ Na kupanje se u gradu pretežito išlo na Gradsko kupalište, pa se tako N. K. sjeća kako su se tamo provodila cijela ljeta – ujutro bi se spremio

¹¹⁹ R. Z. (1960.), I. J. (1956.)

¹²⁰ I. J. (1956.)

¹²¹ J. C. (1947.)

¹²² I. B. (1956.)

¹²³ M. Č. (1949.)

ručak, uzeo sa sobom, išlo se obiteljski, a očevi bi se pridruživali nakon što bi završili s poslom.¹²⁴ Gradsko kupalište je bilo aktualno 1950-ih i 1960-ih posebice nakon što je renovirano 1946., no sredinom 1960-ih je zatvoreno, što po čestim pričama ljudi djelomično ljudima nije teško palo kako je već tad more tamo nije bilo odviše za kupanje, ponajviše radi klaonice na Školjiću.¹²⁵

Nakon Gradskog i posebnog nakon njegovog zatvaranja, aktualne su bile Pećine na istočnoj strani grada pa i Martinšćica. Na zapadnoj je tu bila Kantrida. Dalje se uglavnom nije išlo. M. Š. tako prepričava odlaske na more „S mamom i tatom, kasnije s društvom. Redovito smo išli na more. Ili na Sabličevo ili Vila Olga. Na nju se nije moglo doć, nego si preko vrtova išao, to bi nas ti stanari ganjali, ili si preko Park Hotela mogao doć. Nosio se i ručak i to. Tamo zapravo nije plaža, par grot. I ide brod, Patrizanka, u 3 popodne za Dalmaciju. I netko vikne „Ide Partizanka“ i svi sve hvataju jer dolaze valovi i svi na stepenice i onda 5 valova i opet svi dolje.“ V. K. se sjeća kako je u vrtičkoj dobi išla u „koloniju“ u Kostrenu gdje su djeca bila odvojena od roditelja te bi oni tek vikendom dolazili u posjet što dovoljno i očitava manjak sredstva kojima bi uopće obitelji ni išle negdje dalje na more.¹²⁶

Na Grobniku se plivati nije učilo na moru, već na Rječini. Čak i u Svilnom se plivati učilo na Rječini na Orehovici.¹²⁷ Ipak na Orehovici, T. B. govori kako se preko Kačjaka išlo na more, međutim da se ipak na more češće išlo s društvom u malo kasnijim godinama, s obzirom na to da je ogroman zadatak bilo roditeljima s dvoje male djece, pješke i spremiti i odvesti na more. U kasnijim godinama, naravno, postojao je popis zadataka oko kuće i blaga koji moraju biti izvršeni prije nego se moglo ići negdje.¹²⁸

¹²⁴ N. K. (1948.)

¹²⁵ Žic, I. (2000). *Riječka gostoljubivost*. Rijeka: Adamić. Str. 106.

¹²⁶ V. K. (1954.)

¹²⁷ D. Č. (1948.)

¹²⁸ T. B. (1956.)

Plesnjaci koji su se najčešće spominjali u razgovorima, su bili oni na Tenisu na Pećinama, pa na Nafti na Brajdi, pa se onda spominjao Husar, Svjetlost, no i brojni drugi, poput nekih na Trsatskoj gradini ili u parku koji je postojao na Krimeji. Ispitanici su posebice naglašavali kako je sadržaja bilo u izobilju te su mladi zbilja imali gdje odlaziti. A posebice istaknuti doživljaji i na selu i u gradu su bili „damebali“ kad su djevojke i žene mogle birati plesne partnere.¹²⁹

Odjeća je generalno bila šivana, ili kod kuće ili kod krojača, ovisno o tome tko je znao šiti, a šilica je bilo pregršt. Djeca su odjeću i nasljeđivala od starije djece u obitelji ako je starije djece bilo. Tek se '60-ih počinjalo češće ići u Trst i za to dobivalo lire u banci za što se lupio pečat jer veću svotu bilo moguće podići samo jednom godišnje, pa je tako majka J. C. njoj napravila pasoš samo kako bi mogla kupiti još 20 tisuća lira.¹³⁰ Osim odjeće iz Trsta ispitanici također navode i nezaobilazne lutkice iz Trsta koje bi im obitelj nosila te bi se one izuzetno pazile i djeci čak nisu bile ni toliko zanimljive jer bi one uglavnom bile izložene kao ukras na krevetu.¹³¹

Roba nabavljena u Trstu je služila i za pokazivanje, „ja se sjećam, kad je mater išla s nama u Trst i onda smo kupili maje, neke debele su bile, vunene, na kvadri, i onda od spužve su bile... i onda smo morali prvi dan doć u školu u tome, a to bilo toplo. Deveti mjesec, toplo, sunce, ali se moralo pokazat.“¹³² No problem u ovim odlascima ispitanici naglašavaju kao taj da se iz Trsta nije moglo vratiti isti dan, već se tamo moralo ostajati tri dana te je to predstavljalo dodatan financijski zahtjev za obitelji.¹³³

Iako, djecu nije bilo briga za odjeću generalno te se na to nije gledalo, kako se šivalo od istih materijala, su svi više-manje i izgledali jednako i na selu i u gradu. S jedinom razlikom da na

¹²⁹ I. J. (1956.), N. K. (1948.)

¹³⁰ J. C. (1947.)

¹³¹ D. P. (1954.), T. B. (1956.)

¹³² V. Č. (1954.)

¹³³ J. C. (1947.), S. T. (1956.)

selu pogotovo nije bilo kupovne robe, a ona koja je i postojala bila je konfekcijska te su potom „si imeli istu maju i si bili isti ki su kupili“ tako da su oni koji su pazili na robu uglavnom tražili šablone po kojima bi se neki novi odjevni predmet mogao sašiti.¹³⁴

Kasnijih '60-ih, koliko zbog odlazaka u Trst ili tu i tamo kojeg komada dobivenog iz vana, a koliko i zbog dolaska nove robe u Rijeku, ispitanici navode kako se ona i kupovala te iako nije bilo pregršt izbora, uvijek se u većini slučajeva pazilo da djeca imaju kvalitetnu odjeću i uredno i lijepo izgledaju. Zato je i bila posebna tragedija kada bi se nešto novo-novcato uništilo jer drugog nije bilo, niti je bilo viška. Tako se D. Č. prisjeća kako su seoske dječje igre znale biti pogubne za odjeću. „Jedanput san to zapamtil aš mi j mat pred školu kupila čizme za školu i na ton romobilu, se zdolu san z čizmami brenzal, čul san ja da mene nič topli, ali nisan znal ča. A joj. Se čizme. Ja došal doma 'a, mamu', a joj meni, 'sad ćeš poč bos' i šal san jedno dvaput, a onda mi j kupila.“¹³⁵

¹³⁴ S. D. (1961.)

¹³⁵ D. Č. (1948.)

6. Škola i van-nastavni sadržaji

Što se škole tiče nema nekih posebnih razlika između sela i grada. Škola „nikad ni bila obožavana“¹³⁶ čini se ni na selu ni u gradu te školski uspjeh nije ovisio o okolini. Učiti se moralo te su roditelji doma to zahtijevali – neki više, neki manje, inzistiralo se uglavnom na srednjoj školi, a daljnje obrazovanje nije bilo previše bitno niti je bilo propagirano.¹³⁷

S druge strane, ono na što se svi osvrću kao nešto što se ne može usporediti s današnjicom je autoritet učitelja, koji je bio apsolutan. „I batina j bila dozvoljena, čak i preporučljiva. Kad se ni poslušalo, onda bi bili rekli 'namlatite ih'.“¹³⁸ Iako se s druge strane priznaje i kako je to uglavnom bilo u slučajevima „dišpeta“ i nije baš uvijek bilo apsolutno ne zaslužno.¹³⁹ D. Č. to isto potvrđuje: „Ovako, ja ne moren reć niš protiv njih aš su bili dobri ča mi nismo bili dobri. Bili smo dešpetljivi. Poštivalo se ni bilo ko danas. A mislin, reću „mrzi me“, tad je bilo to, kako će te volet kad si zločest ko vrag. A mogal te j i flisnut.“ Uz to da napominje kako neki stvarno nisu bili sasvim pravedni, već kad je neko dijete označeno kao „dišpetljivo“ ili ne baš dobro u školi, jednostavno mu se nije vjerovalo na riječ ni kad nije bilo krivo ili kada bi zapravo se potrudilo u vezi školski obaveza.¹⁴⁰

S druge strane također ono što se ističe kao neusporedivim je poštovanje koje su na kraju dana djeca imala za nastavnike, učitelje i profesore, ili drugove i drugarice kako su ih neki morali zvati. Njihova je bila zadnja i roditelji se nisu usudili preći preko njihovih riječi. Odlasci u školu su se prakticirali ovisno o obitelji, rjeđe ili češće, ali nikad na način da bi se otišlo suprotstavljati.

¹³⁶ R. Z. (1960.)

¹³⁷ I. B. (1954.)

¹³⁸ R. Z. (1960.)

¹³⁹ I. J. (1956.)

¹⁴⁰ D. Č. (1948.)

D. P. priča o tome kako je u srednjoj školi pala razred djelom radi neinformiranosti o zakonima i regulativama koje su u to vrijeme bile na snazi, no i djelomice radi toga što roditelji nisu preispitali niti jedan postupak profesora te „nije bilo kao danas“ i „nastavnici su bili bogovi“, kako mnogi kažu, kad roditelji dolaze u školu tražiti obrazloženja od profesora za loše ocjene ili ispitati situaciju nakon onoga što im dijete reče kod kuće. S druge strane, D. P. naglašava i kako su oni kvalitetni učitelji i nastavnici zbilja pratili djecu od malena i usmjeravali ih ka onome u čemu su djeca stvarno napredovala.¹⁴¹

Većina učitelja i nastavnika, čini se su bili dosta kvalitetni ljudi te se ispitanici pojedinih sjećaju u najboljem svjetlu, i naglašavaju kako su im učiteljice bile „ko mama“ ili kao drugi roditelji prema kojima se moralo odnositi s jednakim poštovanjem kao i kod kuće. R. Č. se tako sjeća i načina odgoja, no i poštovanja kroz nastavnika glazbenog koji je znao kako se postaviti prema djeci koja nisu pazila pa „onda bi sakomu 'klipane tri lista', znači ako j bil zločest ne tri stranice, nego lista, pisat note. i pamtil je on i onda 'klipane, tri lista“, samo da bude mir. A to ti j bil taj autoritet. Poštivalo se starijeg čovika.“¹⁴²

U vezi škole je neizostavan spomen kuta koje su bile obvezne. Na mjestima se spominju i takozvane „balernike“ za obuču. S. T. još dodatno spominje i higijensku torbicu koja je morala sadržavati čašicu, sapun i ostale higijenske potrepštine te je bila redovno pregledavana od strane higijeničara, kao i higijena same djece. Ukoliko nešto nije bilo uredu, djeca bi bila slana doma, „da roditelji znaju“.¹⁴³ Ipak čini se kako kute nisu svugdje i ostajale obvezne, pa se na selu već u kasnijim razredima ne nose što Z. J. objašnjava kako je „to valda već počelo natezanje, niki dojde va temu, niki ne pa su valda to prešli preko toga da viši razredi ne nose“, a D. Č. dodatno razlaže „Bog da si došal va školu.“¹⁴⁴ U gradu je situacija bila malo drugačija

¹⁴¹ D. P. (1956.)

¹⁴² R. Č. (1954.)

¹⁴³ S. T. (1956.)

¹⁴⁴ D. Č. (1948.), Z. J. (1951.)

pa se ispitanici sjećaju kako su se kute nosile čak i u pojedinim srednjim školama.¹⁴⁵ Na selu su se kute većinom šivale, a u gradu su se i kupovale, no može se utvrditi i da je to također ovisilo i o imovinskom statusu i tome da li je majka znala šiti.

Prema iskazima ispitanika, čini se kako je puno toga bilo organizirano pri školama na selu i u gradu. Učiteljice i učitelji vodili su mnoštvo pjevačkih, dramskih, literarnih i sličnih skupina čak i na volonterskoj bazi i kod kuće.¹⁴⁶ U gradu je situacija bila dosta slična, osim skupina i grupa pri školi, postojali su i klubovi, pa i Centar za tehničku kulturu i Narodno učilište gdje su neki od ispitanika pohađali satove i tečajeve te se S. T. i S. D. konkretno sjećaju satova engleskog.¹⁴⁷ Tu su bili i Omladinski klubovi gdje su djeca učila voziti bicikl ako takvog nisu posjedovala doma, onaj na Belvederu je čak imao i *go-kart* i cesticu sa semaforom te je bio dosta popularan i s time što su imali i aviomodelarstvo i raketare i brojne radionice.¹⁴⁸

Navodi ispitanika u vezi ponuđenih aktivnosti u sklopu škole su uglavnom slični – postojale su sportske sekcije, literarne grupe, likovne grupe, dramske, muzičke grupe, neizostavni zborovi, šah, domaćinstvo, grupe za kemiju i tehnički, u ponekim školama su se čak učili instrumenti, a neke su imale i dodatne aktivnosti vezano uz geografiju i povijest.

Od sportova su bili dostupni razni sadržaji – nogomet, odbojka, gimnastika, i na selu se treniralo pojedine sportove, iako ispitanici naglašavaju kako su oni stalno trčali po vani pa su većinu sportova zapravo igrali u društvu, a ne kao nekakve treninge, za kojima, kako kažu, zapravo samim time nije bilo ni potrebe.

D. Č. čak naglašava kako je postojao nogomet koji se mogao trenirati, no on je zbog obaveza oko vrta i blaga kod kuće, nogomet igrao samo sa društvom jer vremena za treninge nije bilo.¹⁴⁹

¹⁴⁵ J. C. (1947.), N. K. (1948.)

¹⁴⁶ V. J. (1949.)

¹⁴⁷ S. T. (1956.), S. D. (1961.)

¹⁴⁸ I. B. (1956.)

¹⁴⁹ D. Č. (1948.)

S. D. s druge strane spominje kako '60-ih škola na Čavlima nije baš imala dovoljno veliku dvoranu za sportove pa su se zato trenirali u Dražicama, gdje je ona konkretno išla na odbojku.¹⁵⁰

I. B. se sjeća kako je postojala i korektivna gimnastika na koju bi slali djecu koja su imali problema s držanjem jer se i „o tome vodilo računa“.¹⁵¹ U gradu su bile istaknute i školske lige gdje je zapravo svaka škola imala svoj klub u pojedinim sportovima te su onda postojala natjecanja između škola.

Usprkos bogatstvu sadržaja, djeca, čini se, u dosta slučajeva nisu imala previše interesa za bavljenje dodatnim aktivnostima. Neka djeca su zaista pronašle svoje afinitete te se bavila nečime iz vlastite želje, no većina je neku vrstu aktivnosti pohađala tek zato što se moralo ili očekivalo od njih u školi.

¹⁵⁰ S. D. (1961.)

¹⁵¹ I. B. (1956.)

7. Vanjski utjecaji politike i Crkve

O politici se uglavnom nije pričalo ili to djeca pretežito nisu osjetila iako su se u gotovo svim obiteljima, pogotovo s dolaskom televizora neizostavno gledale vijesti. Djecu nije, naravno, politika ni zanimala te osim primanja u pionire koje je kod većine bilo dočekano s veseljem jer su htjeli biti kao oni stariji od njih, nisu imali jake osjećaje ni sjećanja manifestacija koje su se održavale primjerice za Dan mladosti iako su u sklopu škole obavezno imali svečanosti i išli na svečanosti. Jedna ispitanica naglašava kako je recimo, nositi štafetu u Kumrovec bila „čast“ te su naravno djeca bila ponosna kada bi dobila istu.¹⁵²

Naglašava se kako ljudi nisu bili baš spremni pričati o politici ukoliko su imali nešto protiv, bilo radi straha od gubitka posla¹⁵³ ili „roditelji nisu govorili to pred dicun aš ih je bilo strah da se dica kadi ne zljaju, a onda bi dospeli va prdekanu.“¹⁵⁴ No, kako je i u uvodu naglašeno, krajevi su pretežito bili partizanski, iako nisu nužno ti isti partizani bili i u komunistima, velikih protivljenja vlasti ili izričitih negodovanja nije u ovo vrijeme ni bilo među ispitanicima, osim usputnih komentara koji su možda i nosili neku dozu negativnosti.

I. B. se primjerice sjeća svog strica koji je „Stric mi je jednom bio rekao, vozio je te neke iz Komiteta nekog ondašnjeg jer je bio vozač i mehaničar, pa su oni išli na večeru. Pa mu kažu 'Vidiš, kako se tu dobro jede i pije, naša partija.', 'Je, vi jedete i pijete, ali tu ima gladnih' i on u Lepoglavi završio na robiji, dvije godine zbog toga.“¹⁵⁵

D. Č., doduše primjerice naglašava kako je on bio veoma svjestan toga da je njegov otac bio protiv vlasti jer „pokoynomu noniću su zapalili stogi, seno, samo zato jer je mat dala talijanon mliko i riži, ko se j opet davalo i partizanon. A ča ćeš z blagon. I to j bilo to. Zato j on tako.“¹⁵⁶

¹⁵² S. D. (1961.)

¹⁵³ Z. J. (1951.)

¹⁵⁴ R. Z. (1960.)

¹⁵⁵ I. B. (1956.)

¹⁵⁶ D. Č. (1948.)

Slično kao i S. T. u Rijeci, koji se sjeća da je njegova obitelj bila provjeravana nakon što su majčina braća otišla u Italiju.¹⁵⁷ V. J. ipak naglašava kako je ta svijest dolazila kasnije te ju je ona osjetila tek kao predsjednica Omladine koju su tražili da uđe u Savez komunista kako bi nastavila obnašati dužnost.¹⁵⁸ A, u tom tonu i drugi raspravljaju o razlikama koje su primijetili kod djece, poput N. K., M. Š. ili V. K., koje daju razaznati kako su djeca tu svijest dobivala tek kasnije ili su im tek kasnije zapravo postale jasne neke stvari iz djetinjstva, a kao mali zapravo nisu imali taj doživljaj. No, čini se i kako se ta razlika više pojavljuje u gradu gdje je zapravo bilo možda i više djece nekih dužnosnika nego na selu.

Pioniri su maloj djeci koja su se tek u njih primala bili izuzetna čast, iako kasnije nisu imali gotovo nikakvog utjecaja. R. Č. priča o tome kako je od kad je njena sestra primljena ona odmah htjela isto i recitirati i nositi pionirsku kapu, „Joj, kad je ona prvi put onu pionirsku kapu stavila na glavu, trebala j poč na priredbu, dobili su pionirske kape i marame, i posle j ona morala i ja san tela to odrecitirat. Crvena marama oko moga vrata mislin. I onda san ja njoj zgrabila tu kapu, mama joj frizuru napravila, ja zgrabila tu kapu i maramu, naklonila san se, kad san završila tu Kad san malo đaće, ča nisan pala na glavu i glavu razbila, a mama bi posle rekla 'ni bilo za tvoju glavu, nego ča si joj zvezdu razbila!', a ona j trebala poč, zvezda se razbila, krv mi j tekla, ali zbog te priredbe. I mama, neboga, ja va škoku, a ona brzo skrojila petokraku od jedne plastične škatule crvene i lipo j to bilo, vavik joj je bila takova.“¹⁵⁹

S druge strane, koliko god svi ispitanici naglašavali kako Crkva nije bila baš „poželjna“ u društvu, svi su uredno išli na mise nedjeljom te su neki bili i ministranti. Pobožnost je igrala veliku ulogu kod kuće. Sakralni blagdani su se slavili i kada su bili radni dani, u gradu se, čini se, ta pobožnost ipak malo više skrivala kako J. C. govori o tome kako su neki kitili tek nakon

¹⁵⁷ S. T. (1956.)

¹⁵⁸ V. J. (1959.)

¹⁵⁹ R. Č. (1954.)

Božića kako im netko ne bi što rekao. M. Č. naglašava kako to nije bilo „kako se danas priča da se to branilo, nije. Je, kod tih kojima su očevi bili ti na funkcijama, nije smio. Ali debelo su slavili i Božiće i Uskrse jer su imali s čim.“¹⁶⁰

Ne postoji obitelj u kojoj se nije slavio Božić, čak i kod onih deklarirano nereligioznih, kod pravoslavne obitelji Lj. K. koja deklarirano nije bila religiozna, Lj. K. navodi kako je s ostalom djecom znala posjećivati katoličku crkvu te su blagdane slavili prema katoličkim datumima, ne pravoslavnim.¹⁶¹ A i kod onih koji možda nisu redovno obilazili crkvu, tu je bio radio i blagoslovi na televiziji.¹⁶²

No ipak, nekako se kod većine ispitanika očitava razlika u pogledu na Crkvu i slobodu Crkve te se gotovo čini kako je Crkva nastavila imati jednak značaj na selu kao što je imala prije kod ljudi koji su vjeru prakticirali, dok su u gradu ljudi imali malo drugačiji doživljaj u pojedinim krugovima te nisu otvoreno htjeli nastaviti prakticirati vjeru. Najčešće opaske u selu su doista da je bilo tko mogao ići u crkvu i dobiti sakramente, dok u gradu ljudi spominju kako se sve slavilo, ali ne nužno toliko i iskazivalo na van ili obilježavalo sakramentima. I. B. se u tome tonu sjeća prijatelja koji se kao član Saveza komunista vjenčao u crkvi te nakon toga dobio otkaz, dok se S. T. sjeća djevojaka iz škole koje su nakon pričesti dobile suspenziju.¹⁶³

Na Grobniku tako I. J., sam opaža i naglašava „Recimo, on put, verujen da ćeš pitat za Crikvu. 95% niki nan ni mogal zabranit da remo va crikvu, to zapamit, tih 5% ki mi su roditelji bili kakov CK i to, oni su ostajali doma. Ali, mi, 95% smo šli si va crikvu i na nauk, on put, a bilo nas je jako, jako puno. Recimo, lančić z križičen se ni smel nosit, ali smo ga si nosili i niki mi ga ni smel taknut, niki.“ No, ipak s druge strane i naglašava kako su djeca ovu tradicijsku

¹⁶⁰ M. Č. (1949.)

¹⁶¹ Lj. K. (1959.)

¹⁶² S. D. (1961.), S. T. (1956.)

¹⁶³ I. B. (1956.), S. T. (1956.)

obvezu voljela i izbjegavati, „Jedino smo va crikvu morali poč, a i to smo izbjegavali više put.

Mat me obukla i se, ali 'si bil?', 'san!'“¹⁶⁴

¹⁶⁴ I. J. (1956.)

8. Analiza i usporedba

Većina ispitanika na svoje djetinjstvo i okolinu tog vremena barem u nekim pogledima gleda s određenom dozom nostalgije, kako je već prije spomenuto, S. D. i sama kaže „vavik se j lipo sjetit mladih dani pa se to gjeda kroz nostalgiju.“¹⁶⁵ Neki s manje, uglavnom radi individualnih okolnosti.

U usporedbi s današnjicom, ono čega se svi prisjećaju kao jedne od najboljih stvari je zajedništvo i sloboda koju su imali kao djeca onog doba – svi su svakog znali te su društva bila puno veća nego današnja, a djeca manje opterećena medijima, potrebama školovanja i sličnim. Veće zajedništvo se vidjelo i u susjedstvima i na selu i u gradu, te ispitanici i jednog i drugog okruženja tvrde kako takvo što danas gotovo ne postoji. Ono što se također spominje kao pozitivno je to da su djeca više znala i red, više se je pazilo da djeca imaju određene zadatke te da se oni ispunjavaju.

Negativnim smatraju to da se puno manje imalo generalno, a djeca danas imaju pristup svemu, iako im je i to nekim djelom dio tog bezbrižnog djetinjstva. „Nitko ništa nije imao, ali bili smo svi jednaki i nije bilo ljubomore i sličnog.“¹⁶⁶ Materijalno bogatstvo je definitivno naglašena kao prednost modernog doba, no većina je istakla kako to dolazi s jednom vrstom otuđenosti od socijalnog i emocionalnog razvoja kakvog su oni imali koji ih je učio samostalnosti i odgovornosti.

Što se tiče usporedbe samog djetinjstva u seoskom okruženju i onog gradskog, razlike su zapravo male. Svakako je seoski život u mnogočemu drugačiji te su djeca i jedne i druge

¹⁶⁵ S. D. (1961.)

¹⁶⁶ M. Č. (1949.)

okoline odrastala u drugačijim uvjetima, no doima se da su neke ključne okolnosti obiteljskih sredina, igri, pa i škole i drugih aktivnosti bile poprilično slične. Kao što je bio sličan i odgoj.

Razlike u ovim stavkama su male – djeca s Grobnika uvijek naglašavaju kako su društva bila ogromna, dok su društva u gradu ponekad i manja. Na Grobniku je bilo puno više slobode za trčanje i igru, dok su u gradu bili ograničeni na ulicu, ili ulicu-dvije od kuće. No, način povratka kući je svuda bio isti – na poziv roditelja, iz vrta na selu, ili s balkona ili prozora u gradu.

Djeca u gradu su naizgled imala veći pristup nekim igračkama, a kako se na Grobniku rijetko išlo do grada, tako se i djeca najviše sjećaju izrade igračaka umjesto kupovine – što se, naravno, opet s odmakom vremena i mijenja, a najveće promjene dolaze s odlascima u Trst. Ova stavka je dosta ovisila i o statusu i imovinskom stanju obitelji.

Obitelji su na selu bile mnogobrojnije te se češće živjelo u direktnom kontaktu s širom obitelji. Upravo vezano s time, tako su i sela bila kompaktnija, upravo onako kako su bile pojedine zgrade u Rijeci, s time da je, naravno, na selu bilo više ljudi. Možda su upravo zbog toga i društva djece na selu bila i veća, jer su sela jednostavno tako funkcionirala.

Ona ključna razlika u odgoju se ponajviše očitava u tome što rad u vrtovima i briga oko domaćih životinja iziskuju veću dozu obaveza te je kod većine ispitanika s Grobnika bio naglašen upravo taj element rada oko kuće i u kući u kojem su sudjelovali od malih nogu dok je takve vrste obaveza u gradu bilo puno manje, a kod neke djece je i izostajala.

Druga ključna razlika se nalazi upravo u prethodnom poglavlju, onom vezanom uz Crkvu i politiku. Ono što je bitno naglasiti je kako se također čini, kako je iskazano, da su pojedina djeca dobila svijest određenih razlika tek kasnijom retrospekcijom te neke pojave možda nisu ni uočavali u tom svjetlu kao mali. No, kroz intervjue, ispitanici iz Rijeke su u većoj mjeri izrazili kako su postojale posljedice komentiranja te su se ljudi suzdržavali u toj mjeri, dok su

ispitanici s Grobnika u većoj mjeri i govorili kako se komentiralo, i pozitivno i negativno uz vijesti, kao i danas.

Još veća razlika je ona vezana uz Crkvu, iako se kod nekih na Grobniku očitava kako Crkva nije bila nešto što se propagiralo, ipak većina izrazito naglašava kako to nikad nije bilo nešto što je itko na ikakav način otvoreno branio ili bi itko snosio nekakve posljedice radi prakticiranja vjere, osim možda nekih dužnosnika. U gradu je drugačija priča neovisno o tome bio netko na funkciji ili ne, već se čini da se s oprezom tretiralo bilo što vezano uz vjeru ili njeno otvoreno prikazivanje, a ljudi su bili upoznati i s mogućnošću određenih sankcija.

Naravno, ključni problem u konkretiziranju ovog zaključka je činjenica kako bi ga trebalo provjeriti nekom drugom metodom istraživanja kako bi se utvrdilo jesu li stvarno ljudi na Grobniku više prakticirali vjeru i s manje sankcija nego u gradu. Upravo kao što bi to trebao biti slučaj i s nekakvim negativnim stavovima spram vlasti i njihovim izražavanjem.

9. Zaključak

Djetinjstva Grobnika i Rijeke u '50-im i '60-im godinama 20. stoljeća većinom nose sa sobom razlike seoskog i urbanog života tek u razlikama takvih okolina. Seoska djeca odrastaju u velikim zajednicama koje su usko povezane te naglašavaju rad u kući i u djelatnostima kojima su se bavili njihovi najbliži te su okružena brojnim članovima obitelji već u samoj zajednici. Gradska djeca su više prepuštena sama sebi, kako se navode „djeca s ključevima oko vrata“ koja čekaju roditelje da dođu s posla. Na sličan način su podijeljena i njihova društva djece s kojom su provodili vrijeme, naime ona su, po pričama, ponegdje manja no ona na selu.

Može se zaključiti i kako je postajala velika samodostatnost obitelji i zajednice na selu, a u manjoj mjeri i u gradu. Doma se šivalo, igračke su se izrađivale kod kuće, na selu se kod kuće pribavljala i hrana. Upravo radi ovoga, djeca na selu, čini se imaju manje slobodnog vremena, no također i to slobodno vrijeme radije ne troše na neke dodatne aktivnosti vezane uz školu ili njihove interese, već ga pridaju obiteljskim obavezama i društvu.

Ostale razlike između ispitanicima dale bi se pripisati više razlikama u porodicama, okolnosti u obiteljima, imovinskim statusima i sličnom. Jedina dodatna izražena razlika se očitava u stavovima prema Crkvi i politici. Naime, čini se kako je to nešto oko čega se više na oprezu bilo u gradu nego na selu te su ljudi na selu po pitanju toga živjeli slobodnije.

U radu su iznesene i neke problematike istraživanja putem intervjua te one postoje i kod zaključaka iznesenih u ovome radu kako, osim većeg broja ispitanika, ili pronalaska druge primarne građe, ne postoji način dodatne verifikacije i konkretiziranja ovih zaključaka osim kroz usporedbu i analizu samih intervjua i podataka koje su ispitanici dali kroz njih.

Istraživanje djetinjstva i svakodnevice na lokalnim razinama ostavlja mnogo prostora za dodatna ispitivanja, uspoređivanjem više primarnih izvora, stavljanjem u kontekst sekundarne

literature te povećanjem broja ispitanika ili kontrolom određenih faktora ispitanika kako bi se dobila što generalnija ili što opsežnija slika.

No, svakako, s druge strane, ovakvi iskazi, pogotovo s time da oni, ukoliko nisu zabilježeni, ne mogu niti postati trajni izvori, imaju svoju vrijednosti u historiografskom istraživanju te daju uvid u mikrohistoriju svakodnevice te bi svakako trebali biti jedan od glavnih alata u istraživanju recentnije socijalne povijesti.

10. Literatura

Primarni izvori:

- D. Č. (1948.), Grobnik, Svilno, spol: muško (intervju)
- D. P. (1954.), Grobnik, Orehovica, spol: žensko (intervju)
- I. J. (1956.), Grobnik, Dražice, spol: muško (intervju)
- R. Č. (1954.), Grobnik, Hrastenica, spol: žensko
- R. Z. (1960.), Grobnik, Dražice, spol: muško (intervju)
- S. D. (1961.), Grobnik, Krenovac, spol: žensko (intervju)
- T. B. (1956.), Grobnik, Orehovica, spol: žensko (intervju)
- V. J. (1949.), Grobnik, Dražice, spol: žensko (intervju)
- Z. J. (1951.), Grobnik, Dražice, spol: muško (intervju)
- I. B. (1954.), Rijeka, Stari grad/Belveder, spol: muško (intervju)
- J. C. (1947.), Rijeka, Sušak/Pećine, spol: žensko (intervju)
- Lj. K. (1959.), Rijeka, Centar, spol: žensko (intervju)
- M. Č. (1949.), Rijeka, Školjić, spol: muško (intervju)
- M. Š. (1953.), Rijeka, Mlaka/Krimeja, spol: žensko (intervju)
- N. K. (1948.), Rijeka, Brajda, spol: žensko (intervju)
- S. T. (1956.), Rijeka, Turnić, spol: muško (intervju)
- V. Č. (1954.), Rijeka, Školjić, spol: muško (intervju)
- V. K. (1954.), Rijeka, Mlaka/Krimeja, spol: žensko (intervju)

Sekundarna literatura:

1. Duda, I. (2005). *U potrazi za blagostanjem*. Zagreb: Srednja Europa.

2. Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Zagreb - Pula: Srednja Europa.
3. DZS. (2005). *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857–2001*. Zagreb.
4. Goldstein, I. (2008). *Hrvatska 1918.-2008.*. Zagreb: EPH Liber.
5. Klen, D. (1988). *Povijest Rijeke*. Rijeka: Skupština općine Rijeka.
6. Kovačić, I. (1981). *Grobniština u radničkom pokretu i revoluciji*. Rijeka: Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara - Rijeka.
7. Lukanić, S. (1996). Od Grobničke gospoštije preko grobničkih općina i mjesnih zajednica do suvremenih općina na Grobnišćini. *Grobnički zbornik 4*. Rijeka: Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine, 117-125.
8. Gross, M. (2006). O historiografiji posljednjih trideset godina. *Časopis za suvremenu povijest*, 38(2), 583-609. (<https://hrcak.srce.hr/7738>)
9. Radelić, Z. (2006). *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*. Zagreb: Školska knjiga.
10. Lukanić, S. (1996). Od Grobničke gospoštije preko grobničkih općina i mjesnih zajednica do suvremenih općina na Grobnišćini. *Grobnički zbornik 4*. Rijeka: Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine, 117-125.
11. Žic, I. (2000). *Riječka gostoljubivost*. Rijeka: Adamić. Str. 106.
12. Žic, I. (2007). *A Short History of the City of Rijeka*. Rijeka: Adamić. Str. 170.
13. <https://www.rijeka.hr/mjesni-odbori/pecine/zanimljivosti/graditelji-pecina-od-kraja-19-prve-polovice-20-st/> (pristup 29.08.2020.)